

23

metamorfoze

N I E U W S

IN DIT NUMMER

Samenwerking duurzaam behoud

Koninklijke Bibliotheek, Nationaal Archief en Instituut Collectie Nederland bundelen expertise

Metamorfozen

Muzikale metamorfose

Stencils, programmaboekjes en diploma's

Documenten van gijzelaars in Sint-Michiëlsghesl en Haaren 1942-1944

Nieuws: Oud nieuws digitaal bij de KB!

De fantastische caleidoscoop der geschiedenis

De Beoordelingscommissie van Metamorfoze stelt zich voor

Deze aflevering: Flip Maarschalkerveerd

In de schijnwerpers: MicroFormat

Over conserveren gesproken

Tegen de zure lucht van verval...

Snippers

Redactie: Andrea Langendoen, Jenny Mateboer

Met bijdragen van: Barbara de Goederen, Henk Porck, Jan Sanders, Wim Smit, Ingeborg Verheul, Rubrecht Zaat

Vormgeving: Marise Knegtmans, Amsterdam

Fotografie: Afdeling Optische Technieken van de Koninklijke Bibliotheek, tenzij anders aangegeven.

Onder de titel Metamorfoze geeft het Bureau

Metamorfoze, ondergebracht bij de Koninklijke

Bibliotheek, uitvoering aan het Nationaal Programma

voor Conservering van Bibliotheekmateriaal,

een initiatief van het Ministerie van ocw.

In deze 23e aflevering van *Metamorfoze Nieuws* leest u over samenwerkingsplannen

en veel verhalen over oud nieuws, maar ook een schrijnende bladzijde uit de Tweede

Wereldoorlog. Het laatste lid van de Beoordelingscommissie stelt zich aan u voor, en we

hebben een interview met MicroFormat – verfilmingpartner van het eerste uur. Tot slot

een relaas over documenten die zichzelf afbreken.

Samenwerking Duurzaam Behoud

Koninklijke Bibliotheek, Nationaal Archief en Instituut Collectie Nederland bundelen expertise

In augustus 2003 ontvingen de directeurs van de Koninklijke Bibliotheek (KB), het Nationaal Archief (NA) en het Instituut Collectie Nederland (ICN) een brief van de Minister van Onderwijs en de Staatssecretaris van Cultuur, met daarin het verzoek om na te denken over intensievere samenwerking op het gebied van duurzaam behoud van het papier, audio-visuele en digitale erfgoed.

Het Ministerie beschouwt de KB, het NA en het ICN als belangrijke initiatiefnemers op het terrein van het duurzaam behoud van ons nationale erfgoed, en wilde vooral weten hoe activiteiten en middelen over een langere periode efficiënter op elkaar kunnen worden afgestemd en hoe er een effectievere aanpak kan komen voor de verspreiding van kennis op dit gebied.

Ook werd gevraagd of de drie instellingen bouwstenen wilden aanleveren voor een brief van de Minister aan de Tweede Kamer om draagvlak te creëren voor een grootschalige aanpak van het probleem van het duurzaam behoud van ons collectieve geheugen. En dus niet alleen ons papier, audio-visueel, maar ook ons digitale geheugen.

Omdat ook voor de instellingen intensievere landelijke samenwerking belangrijk is, werd aan het verzoek van het Ministerie graag gehoor gegeven. Er werd een stuurgroep ingesteld, bestaande uit de drie directeurs van KB, NA en ICN, onder voorzitterschap van de directeur van het NA. Ter ondersteuning hiervan werd een projectgroep samengesteld uit beleidsmedewerkers van de drie instellingen. De KB zorgt voor de coördinatie van dit samenwerkingsproject.

Het afgelopen jaar vond regelmatig overleg plaats. In de eerste plaats binnen de projectgroep en de stuurgroep, om vast te stellen op welke gebieden samenwerking mogelijk was en in welke vorm. Daarnaast met de ambtenaren van ocw, over de Kamerbrief en tenslotte ook met de instellingen die actief zijn op het terrein van de audiovisuele media, het Filmmuseum en het Nederlandse Instituut voor Beeld en Geluid (NIBC), om te zorgen voor afstemming.

Heel concreet gaat het om samenwerking op vier gebieden. Ten eerste gaan we de komende jaren gezamenlijk onderzoek doen ten behoeve

van digitale duurzaamheid: hoe bewaren we digitaal materiaal zo dat het over x-aantal jaar nog toegankelijk, leesbaar en bruikbaar is? Verder gaan we intensief samenwerken ten behoeve van de massaconservatie van papier; de voortzetting van het Metamorfoze-programma. Er zullen onderzoeksprogramma's worden opgezet, en er zal een plan worden uitgewerkt voor de landelijke kennisverspreiding ten behoeve van papierbehoud. Ook wordt bekeken of er mogelijkheden zijn om de drie restauratieateliers intensiever te laten samenwerken.

Voor Metamorfoze betekent de intensievere samenwerking tussen KB, NA en ICN dat er een derde uitvoeringsperiode zal volgen (Metamorfoze 3) voor de jaren 2005-2008, waarin het niet alleen zal gaan om massaconservatie voor bibliotheken, maar ook om massaconservatie voor archieven. Momenteel werkt een commissie van deskundigen aan de ontwikkeling van selectiecriteria en voorwaarden voor archieven om aan

Metamorfoze te kunnen deelnemen. Vervolgens zal er worden vastgesteld welke archiefcollecties met voorrang voor conservatie in aanmerking kunnen komen. Ook wordt nagedacht over de conservatie van andere soorten materiaal (ook kaarten, prenten, foto's, tekeningen?) en over de aanpak van andere vormen van verval (ook inktvraat?). En daarmee ziet het er naar uit dat het Metamorfoze-programma vanaf volgend jaar een bredere periode zal gaan beslaan dan de periode 1850-1940.

Er staat op dit moment nog niets vast, behalve dat het bij Metamorfoze moet blijven gaan om massaconservatie van papier dat bedreigd wordt door autonoom, voortschrijdend verval. Er zal de komende maanden een handboek worden opgesteld waarin zowel voor de bibliotheeksector als voor de archiefsector dezelfde uitgangspunten worden geformuleerd voor deelname aan Metamorfoze 3. We houden u op de hoogte.

Ingeborg Verheul

Metamorfozen *Muzikale metamorfose*

De componist Richard Strauss was een groot bewonderaar van Goethe. Zo zou hij ooit een compositie in gedachten hebben gehad op basis van Goethes gedicht 'Die Metamorphose der Tiere'. In dat licht heeft het werk dat hij uiteindelijk maakte een wrange bijmaak. Strauss componeerde namelijk zijn *Metamorphosen*

(1945) in reactie op de vernietiging van cultuurmonumenten als het Goethehuis in Frankfurt am Main en de operahuizen van Berlijn, Dresden en zijn geboortestad München. In het verleden is het stuk wel eens geïnterpreteerd als een hommage aan Hitler. Maar Strauss was juist in diepe rouw over de verwoestingen

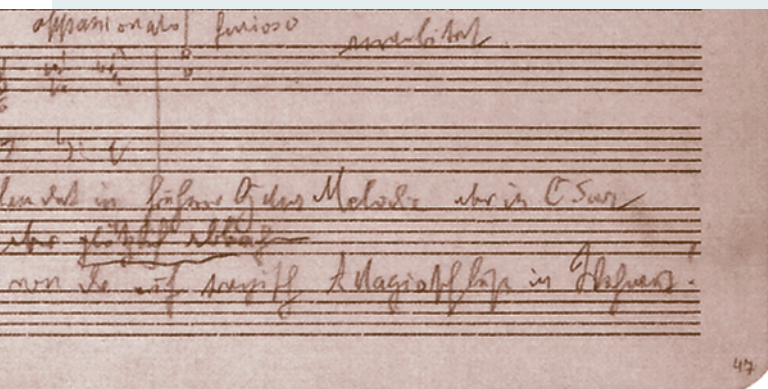
van de oorlog. Dat hij treurde om het verloren gaan van Duits cultureel erfgoed, wil niet zeggen dat hij achter het nazisme stond. Muzikaal gezien ontleent het stuk zijn naam aan de slotmaten: de transformatie van het motief van de *Marcia Funebre* uit Beethovens *Eroica*. De basis hiervoor had Strauss al in zijn aantekenboekje geschetst op het moment dat hij hoorde van de vernietiging van het Münchener Hof- of Staatstheater, in 1944. Veel meer dan dat deed hij er op dat moment niet mee. Aan zijn zus schreef hij dat hij zo aangedaan was door het gebeure, dat hij nauwelijks kon werken of

schrijven. In maart 1945 pakte hij de compositie weer op en maakte die binnen een maand af. *Metamorphosen* (of: *Trauer um München*, naar een aantekening van Strauss zelf) is een studie voor 23 solostrijkers. Het heeft de typische melodische vorm van een klagzang. Naar verluidt was het publiek bij de eerste opvoering in januari 1946 diep geroerd door het stuk.

Al is het niet een van Strauss' meest bekende werken, toch zijn er zo'n kleine veertig opnames van, onder leiding van grote namen als Von Karajan, Marriner, Klemperer, Previn en Rattle.

Aantekening uit Strauss' schetsboekje: 'Adagioschluss in Wehmut!'

Barbara de Goederen

Stencils, programmaboekjes en diploma's

Documenten van gijzelaars in Sint-Michielsgestel en Haaren 1942-1944

De Tweede Wereldoorlog is een van de meest ingrijpende perioden in de vaderlandse geschiedenis van de twintigste eeuw. In de concentratie- en strafkampen van de Duitsers vonden vele gruwelijkheden plaats. Minder bekend is het fenomeen van de gijzelaarskampen, waarin veel Nederlanders door de Duitsers voor kortere of langere tijd geïnterneerd werden.

Preventieve gijzelaars

Al in 1940 gingen de Duitsers ertoe over personen in gijzeling te nemen. In dat jaar werd een aantal personen, die al dan niet een band hadden met Nederlands-Indië, in twee grote operaties opgepakt. Via hen probeerden de Duitsers voor de in Nederlands-Indië gevangen genomen Rijksduitsers een goede behandeling af te dwingen. Naast deze zogenaamde Indische gijzelaars vormden de Duitsers in 1942 een groep gijzelaars die veelal als preventieve gijzelaars wordt aangeduid. Mannen uit verschillende lagen van de bevolking – waaronder kunstenaars, wetenschappers, politici, journalisten, bestuurders, vakbondsmensen – werden gevangengezet in het gevorderde klein-seminarie Beekvliet te Sint-Michielsgestel en het groot-seminarie te Haaren, beide in Noord-Brabant. De Duitsers konden op deze gijzelaars terugvallen om te reageren op aanslagen van het verzet. Tot twee keer toe zijn uit deze kampen daadwerkelijk personen geëxecuteerd als vergeldingsmaatregel tegen aanslagen, eenmaal vanwege een treinaanslag bij Rotterdam en eenmaal voor aanslagen in het oosten des lands.

Stichting Gijzelaars Beekvliet en Haaren

Na de oorlog kwamen de gijzelaars jaarlijks bijeen om deze barre tijd te herdenken. Daaruit ontstond de stichting Gijzelaars Beekvliet en Haaren. Op dit moment zijn de meeste oud-gijzelaars overleden en zijn in veel gevallen hun nabestaanden lid van de stichting. De herdenkingen vinden nog steeds plaats. Tevens stelt de stichting zich ten doel deze donkere periode voor het nageslacht te documenteren. Om die reden heeft ze alle leden en nabestaanden opgeroepen al hun archief- en

documentair materiaal uit de gijzelaartijd over te dragen aan de stichting. Deze heeft haar verzameling vervolgens aan het Rijksarchief in Noord-Brabant gegeven voor historisch onderzoek.

Foto's, schetsen en tekeningen

De aldus bijeengebrachte collectie bevat delen van persoonlijke archieven uit de periode 1942-1944 van vooraanstaande Nederlanders uit alle geledingen van de bevolking. Vanwege hun bijzondere status kregen ze in feite een elite-behandeling. Ze doodden de tijd met het organiseren van allerlei activiteiten: sportwedstrijden, lezingen, concerten en cursussen. Daaruit vloeiden programmaboekjes, 'diploma's' en andersoortige documenten voort. Foto's, schetsen en tekeningen die de gijzelaars maakten, documenteren deze periode op een indringende wijze. Briefcontact met het thuisfront was, weliswaar beperkt, toegestaan. De correspondentie, die op deze wijze kon ontstaan, is bijzonder waardevol. Ook voor zichzelf vertrouwden de gijzelaars veel indrukken aan het papier toe, hetgeen resulteerde in persoonlijke verslagen en dagboekantekeningen. Al deze ego-documenten werpen een heel bijzondere kijk op het leven in de gijzelaarskampen en de daarmee gepaard gaande emoties, gegevens die in de officiële overheidsarchieven niet te vinden zijn. Juist dit element geeft deze collectie een uniek karakter.

Aankondiging met rolverdeling van een drama van Godfried Bomans, door de gijzelaars opgevoerd in 1943 (Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief Oud-Gijzelaars, inv.nr. 69)

Uiterst breekbaar

Het papier uit de oorlogsperiode is vaak van inferieure kwaliteit. Het gestencilde materiaal is er vaak zo slecht aan toe, dat het op de vouwen uiterst breekbaar geworden is. De staat van bewaring in de kampen, het vervoer naar huis en de berging bij de gijzelaars thuis hebben de materiële staat van de stukken geen goed gedaan. Binnen het Metamorfoze-programma kunnen we de bestaande situatie van het materiaal op zijn minst handhaven door zorgvuldige verpakking, en via verfilming de inhoud bewaren. Vanuit de moederfilm worden digitale kopieën gemaakt, die op dvd en deels ook via internet beschikbaar worden gesteld.

Jan Sanders

Gijzelaars aan hun maaltijd in hun cel.

Geen enkele privacy. (Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief Oud-Gijzelaars, inv.nr. 470 foto 8817)

Nieuws: Oud nieuws digitaal bij de KB!

De fantastische caleidoscoop der geschiedenis

Hoe groot was de blijdschap bij de geboorte van het prinsesje Beatrix? Hoe werd de neutraliteit tijdens de Eerste Wereldoorlog in de Nederlandse pers beschreven? Waaruit bestond het programma van de Olympische Spelen in 1928? Enkele vragen waarop binnenkort snel een antwoord kan worden gevonden in de digitale krantencollectie van de KB.

'Roaring Twenties'

Sinds 2002 wordt er in de KB gewerkt aan een ambitieus krantenproject met als doel vier Nederlandse landelijke dagbladen optimaal te ontsluiten, zodat de edities geheel doorzoekbaar zijn en via internet beschikbaar kunnen worden gesteld voor een breed publiek. Al in 1999 werd in het project 'The Roaring Twenties' een eerste verkenning uitgevoerd om na te gaan in hoeverre het mogelijk was om het historisch krantenmateriaal van de KB te digitaliseren en te ontsluiten via internet. Zowel nationaal als internationaal waren er nog weinig initiatieven, omdat het specifieke materiaal voor veel problemen zorgde. Die complexiteit heeft met name te maken met de formaten van oude kranten, de kwaliteit van het papier, de gebruikte drukletters en de lay-out van de pagina's.

'Oorlog & Revolutie'

Na deze eerste verkenning sloeg de KB een andere weg in. Met de financiële steun van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap werd er een nieuw project gestart: 'Oorlog & Revolutie'. Drie landelijke dagbladen werden geselecteerd om gedigitaliseerd en ontsloten te worden: de liberale *Nieuwe Rotterdamse Courant*, het katholieke *Het Centrum* en het linkse *Het Volk*. De resultaten van het 'Roaring Twenties'-project werden meegenomen in dit nieuwe project. Tevens werd er in het kader van Het Geheugen van Nederland in 2002 een krantenproject gestart in samenwerking met het Gemeentearchief Den Haag, om het dagblad *Het Vaderland* uit de periode 1930-1945 te digitaliseren en ontsluiten. De kranten waren al in 1999 op microfilm gezet in het kader van *Metamorfoze*, waarbij momenteel 48 krantentitels zijn verfilmd met in totaal meer dan drie miljoen pagina's. De KB wilde deze drie projecten graag samenbundelen en een manier vinden om dit materiaal te digitaliseren en toegankelijk te maken via een website. Het turbulente revolutiejaar 1918 werd geselecteerd als het jaar waaruit de kranten op artikelniveau ontsloten zouden worden.

Veelbelovend golfjaar

Binnenkort gaat de website online. Dan is het mogelijk om op basis van zoektermen 76 jaargangen digitaal Nederlands historisch krantenmateriaal snel en effectief full text te doorzoeken. Bovendien kan het materiaal ook doorzocht worden op datum (of periode) en editie. Zo vindt men juweeltjes van artikelen, zoals in *Het Vaderland* van 26 oktober 1939, waar een Amerikaans meisje Koningin Wilhelmina per brief verzoekt om een adres van een Nederlandse jongen of meisje, die als pen vriend(-in) met haar kan corresponderen. De Koningin krijgt dit verzoek aangezien 'you know more about Holland than anyone else'. Of je vindt een artikel uit *Het Vaderland* van begin 1940, waarin de vervolgde anonieme auteur gekant is tegen de oorlog, aangezien deze een veelbelovend golfjaar doorkruist.

Gemêleerd krantenaanbod

Los van deze juweeltjes geeft het gemêleerde krantenaanbod een goede kijk op de manier waarop binnen de dagbladpers van de eerste

In het krantenmagazijn van de KB

helft twintigste eeuw over verschillende belangwekkende zaken in binnen- en buitenland werd geschreven. Zo is de berichtgeving over talrijke zaken in deze periode van groot belang: de beide wereldoorlogen, de economische crisis eind jaren twintig, de Nederlandse houding tegenover haar koloniën en vele andere gebeurtenissen. Een wereld van bijna een eeuw geleden gaat voor je open.

Bemoedigend resultaat

De resultaten van het 'Oorlog & Revolutie'-project zijn bijzonder bemoedigend. Wellicht zijn de projectresultaten een stimulans voor nieuwe kranten- of tijdschriftenprojecten binnen de KB, zoals de Indische kranten-collectie of de Nederlandse 'couranten' uit de achttiende en negentiende eeuw. De eerste stap om het belangwekkende cultureel erfgoed van krantencollecties uit de KB toegankelijk te maken is gezet.

Rubrecht Zaat

Aankondiging geboorte prinsesje Beatrix

De beoordelingscommissie van Metamorfoze stelt zich voor

Deze aflevering: Flip Maarschalkerweerd

Wat mij beroepshalve nogal boeit is de manier waarop in de twaalfde en dertiende eeuw de verschriftelijking van het maatschappelijke leven heeft plaatsgevonden. Hoe is dit proces in zijn werk gegaan, dat ertoe heeft geleid dat aan de schriftelijke neerslag van het gesprokene steeds meer waarde werd toegekend? Het ging hierbij overigens om een waarde die aanvankelijk complementair was aan die van de optredende getuigen. Maar, natuurlijke omstandigheden maken dat je het met getuigen nooit zeker weet. Niet alleen zijn zij op een dag allen overleden, maar ook is het menselijk geheugen nu eenmaal zwak. Mede tegen deze achtergrond nam het vertrouwen in het geschreven woord dusdanig toe, dat de middeleeuwse notaris reclame kon maken voor het notarieel vastleggen van je testament onder de wervende leuze dat 'niets zekerder is dan de dood en niets onzekerder dan d'ure van dien'.

Bij de verschriftelijking is het toenemende vertrouwen in bekrachtigingsmiddelen ter authenticisering van het geschrevene van doorslaggevende betekenis geweest. Iedere tijd had hiertoe zijn eigen middel, van monogram tot notariemerk en van zegel tot handtekening. Waterdichte garantie ten aanzien van de authenticiteit van een

document biedt evenwel geen enkel middel, zoals zelfs de korte geschiedenis van de digitale handtekening nu al leert. In de loop van de eeuwen zijn vele teksten en zelfs complete archieven verloren gegaan ten gevolge van wateroverlast, stadsbrand, knaagdieren, confiscatie en diefstal (dit laatste met als gevolg de introductie van het geketende boek). En al werden kerktorens ingericht als veilig gewaand archiefdepot, ook dat heeft het duurzame behoud van documenten niet kunnen garanderen. Vandaar dat kopiisten dag in dag uit in de weer waren om teksten af te schrijven aan de hand waarvan in geval van verlies een nieuw origineel kon worden uitgevaardigd. Van de mogelijkheid dat ook door verzuring teksten verloren zouden kunnen gaan is de middeleeuwer zich niet bewust geweest. Toch waren de middeleeuwen wel zo slim om ook na het in omloop komen van papier, perkament te blijven gebruiken als zeer duurzame en dus betrouwbare informatie-drager voor belangrijke teksten. Dit gebruik duurde voort tot in de achttiende eeuw. Als enige archivaris in de adviescommissie Metamorfoze heb ik de afgelopen jaren bijzonder veel geleerd van mijn collega-adviseurs met hun voornamelijk bibliothecaire

achtergrond. Het belangrijkste daarvan is wel dat bibliotheken en archieven zich voor wat betreft de conserveringsproblematiek niet van elkaar onderscheiden. Alleen daarom al zie ik uit naar een succesvolle samenwerking in Metamorfoze-verband tussen bibliotheken en archieven.

Flip Maarschalkerweerd

Jaap Baars, directeur MicroFormat (l)
en Jack van Leuven, projectleider
Metamorfoze bij MicroFormat (r)

In de schijnwerpers: MicroFormat

Het verfilmings- en digitaliseringsbedrijf MicroFormat, gevestigd in Lisse, is vanaf het eerste uur bij Metamorfoze betrokken. Sinds 1994 is Jaap Baars directeur van het bedrijf, dat bestaat uit MicroFormat Systems, MMF Publications, MicroFormat Informatie Systemen en MicroFormat UK.

Baars vertelt hoe hij er getuige van is geweest, dat microverfilming in de afgelopen decennia naar steeds hogere standaarden is gegaan, voor een belangrijk deel door de kwaliteitseisen die Metamorfoze heeft gesteld. Aan de andere kant gaat onder invloed van de wens tot betere en snellere toegankelijkheid steeds meer aandacht uit naar digitale oplossingen. Hierbij verwacht hij ook weer hogere kwaliteitseisen, waarbij colormanagement en efficiëntie in opslagtechnieken een belangrijke rol zullen gaan spelen.

Projecten

Een belangrijke taak bij MicroFormat is weggelegd voor de conversie van 35mm microfilm naar fiche, waarbij automatische aanpassingen van o.a. densiteit per beeld plaatsvindt. 'We werken al jaren voor Duitse overheidsarchieven. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn de Duitsers veel materiaal kwijtgeraakt, daarom wordt nu alles dubbel zo

goed bewaard. Zo converteren wij 35mm-microfilms naar fiches voor gebruik in de leeszalen voordat de films tot grote rollen van 30 cm diameter worden gemaakt. Die worden dan opgestapeld in roestvrij stalen containers, die op hun beurt centraal in zoutmijnen worden bewaard.'

De zogenaamde 'Burned Documents' vormen een ander bijzonder project. Het gaat om een collectie van 25 miljoen documenten uit de Eerste Wereldoorlog, die worden bewaard in de Britse National Archives (het vroegere Public Record Office). 'Ondanks het verzet van de concurrenten, dat een buitenlands bedrijf het erfgoed van de 'Great War' op Duitse microfilmcamera's zou verfilmen, hebben wij het project op locatie van de klant uitgevoerd.' Baars vertelt, dat in de meeste Nederlandse projecten veel prachtig bronmateriaal wordt verwerkt. 'Hierbij denk ik aan recente projecten zoals het verfilmen en digitaliseren van de kleurenplaten van het modetijdschrift *De Gracieuse*, het digitaliseren van de volledige negatievencollectie van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg of het ontwikkelen van een website als 'Virtuele tochten van Kennemerland' met gedigitaliseerd bronmateriaal.'

Trots

Erg trots is Baars op het grote project voor het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*. 'Het project, dat de gehele honderdvijftig jaar van het tijdschrift beslaat, laat eigenlijk alle diensten zien die MicroFormat aanbiedt: microverfilming voor behoud, digitalisering voor ontsluiting; en de jaargangen vanaf 1986 zijn ge-OCR'd (*Optical Character Recognition*) zodat je daarin ook in de tekst kunt zoeken. Verder het aanbrengen van SGML-structuur en de softwareontwikkeling voor ontsluiting van het tijdschrift op zowel het lokale netwerk bij het NTvG als voor een webapplicatie. Op dit moment zijn wij bezig met het ontwikkelen van thesaurussoftware. Dit maakt de artikelen uit het tijdschrift nog toegankelijker.'

Opslagmethoden

Ondanks alle voordelen die het digitaal beschikbaar hebben van cultuurhistorisch erfgoed biedt, verwacht Baars nog behoorlijk lang door te gaan met microverfilming als opslagmedium. 'Voor het conserveren van dit erfgoed blijft microverfilming toch de beste en zekerste optie. Elektronisch maken en beschikbaar houden van informatie is nog steeds aanzienlijk duurder, denk maar aan de kosten van lifetime opslag zoals computerhardware, operators, backups en conversies. Daar komt nog bij, dat de huidige elektronische opslagmethoden nog niet zo betrouwbaar zijn. Ik ben dan ook erg benieuwd naar de ontwikkelingen op dit gebied.' Voor het toegankelijk maken van materiaal zal digitalisering ongetwijfeld de overhand gaan krijgen. 'Uiteindelijk wil iedereen toch vanuit zijn luie stoel informatie tot zich kunnen nemen.'

Over conserveren gesproken

Tegen de zure lucht van verval...

Alles is eindig. Ook de houdbaarheid van papier, het essentiële bestanddeel van onze bibliotheken en archieven, kent zijn grenzen. Deze grenzen worden, afgezien van onvoorziene calamiteiten, voornamelijk bepaald door drie factoren: de kwaliteit van het papier zelf, het gebruik van de collecties en de omgevingscondities (het klimaat) waarin het materiaal wordt bewaard. Deze factoren en de mogelijkheden om ze te beïnvloeden zijn van cruciaal belang voor de beschikbaarheid van onze collecties in de toekomst.

Luchtverontreiniging

Onderzoek heeft al enkele decennia geleden aangetoond dat de temperatuur en de relatieve luchtvochtigheid uitermate belangrijk zijn bij het goed bewaren van papieren bestanden.

De chemische kwaliteit van de lucht, ofwel de mate van luchtverontreiniging, is eveneens een factor die al lang is onderkend. Niet alleen internationaal, maar ook in ons land is uitvoerig onderzoek gedaan naar de invloed van luchtverontreiniging op cultuurgoederen in het algemeen en op papier in het bijzonder.

Luchtzuivering

In het KB-gebouw bevinden zich filters tegen stof en roet. Die zijn alleen al zeer nuttig vanwege het naastgelegen station (ijzerdeeltjes) en de Utrechtsebaan (roet van dieselauto's). Moderne technieken, zoals de toepassing van lage druk koolstoffilters (chemische filters), hebben de kosten voor een luchtzuiveringsinstallatie inmiddels enorm omlaag gebracht. Wel moet men zich realiseren dat de benodigde financiële inspanningen voor de exploitatie, het onderhoud en de energiebehoefte van zo'n installatie groot zijn. Die zullen dus zwaar meewegen bij beslissingen over de aanschaf van een dergelijke voorziening. Desondanks worden er tegenwoordig eigenlijk geen nieuwe archieven, musea en bibliotheken meer gebouwd zonder filters tegen luchtverontreiniging.

Een nieuw magazijn... een nieuw geluid

Het Nationaal Archief beschikt sinds tien jaar over een luchtgezuiverd depot. Tijdens een recent symposium zijn de eerste positieve resultaten van een onderzoek aan materiaal uit dit gezuiverde depot en uit een ongezuiverd referentiedepot gepresenteerd. De KB zal in het nieuwe magazijn dat op dit moment wordt gebouwd ook een luchtzuiveringssysteem laten aanbrengen. Om de effecten van chemische filtersystemen over een langere tijd te monitoren wordt een meerjarig onderzoeksprogramma opgesteld. Indien de resultaten zodanig positief blijken dat de investering ook voor onze situatie daadwerkelijk rendeert, zal op termijn ook in de bestaande KB-magazijnen luchtzuivering worden aangebracht.

Geen archief

Maar een bibliotheek is geen archief. In materiaalkundig opzicht verschilt de KB-collectie van archiefcollecties. Zo bezit de KB veel moderne publicaties die vervaardigd zijn uit andere materialen dan de 'traditionele' documenten. Dit betreft niet alleen moderne papiersoorten met allerlei verschillende vulstoffen, maar ook diverse drukinkten en banden met kunstleer en plastic bekleding, alle met hun specifieke verouderingsproblematiek. De verwachting was, dat nu juist bij deze moderne materialen specifieke vluchtige vervalproducten vrijkomen, die als

schadelijke luchtverontreinigende stoffen moeten worden beschouwd.

TNO-onderzoek

In 2003 heeft de KB aan TNO een opdracht verstrekt voor een 'Luchttechnisch, -fysisch en -chemisch onderzoek in een viertal magazijnen in de KB'. Doel was niet alleen een beter inzicht in de kwaliteit van de lucht in de huidige magazijnen, maar ook om gegevens te verkrijgen voor de keuze van een geschikt filtersysteem voor de nieuwbouw. Onlangs zijn de resultaten van dit onderzoek gepresenteerd. In het rapport wordt geconcludeerd dat het 'is aan te bevelen om voor een verantwoorde duurzame opslag van de collectie, de inkomende alsmede de gerecirculeerde lucht te zuiveren. De gemeten concentraties aan verontreinigingen kunnen op de lange duur schade toebrengen aan het collectiemateriaal.'

Het door TNO uitgevoerde onderzoek is niet alleen van belang voor de KB. Ook andere instellingen kunnen hier iets uit leren. Werd tot voor kort aangenomen dat de 'indoor air pollution' alleen werd veroorzaakt door het gebouw, als gevolg van gebruikte (bouw-)materialen en meubilair, nu is voor het eerst aangetoond dat ook de collectie zelf kan bijdragen aan haar eigen teloorgang.

Wim Smit en Henk Porck

De nieuwe magazijnen van de KB in aanbouw

Nieuw filmdoosje voor gebruikersfilms

Met ingang van dit jaar is het deelnemende instellingen toegestaan de 35 mm- en 16 mm-gebruikersfilms door het verfilmingsbedrijf te laten verpakken in de vierkante zwarte filmdoosjes waarin de onbelichte microfilms worden aangeleverd. Voorwaarde is dat het om een polypropyleen-box gaat, van het type dat door de firma Agfa wordt geleverd. Deze box bleek proefondervindelijk zeer stevig, robuust, duurzaam en goed afsluitbaar.

Bijeenkomst 'Metamorfoze aan het werk'

Op donderdag 9 december organiseert Metamorfoze de bijeenkomst 'Metamorfoze aan het werk'. Op deze middag zullen onder andere aan de orde komen: de toekomst van Metamorfoze, Metamorfoze in de praktijk en ontwikkelingen op het gebied van techniek en kwaliteitsmanagement. De bijeenkomst vindt plaats in de Aula van de Koninklijke Bibliotheek. De middag begint om 13.30 uur en duurt tot 16.30 uur, met aansluitend een borrel. U kunt zich opgeven via onze website. Daar vindt u ook meer informatie over het programma van die middag. www.metamorfoze.nl/mmaanhetwerk

Project regionale dagbladen

Onlangs is een nieuw project van start gegaan, voor de conservering van regionale dagbladen. Het wordt gefinancierd uit middelen die het ministerie van OCW specifiek voor krantenconservering beschikbaar heeft gesteld. De eerste fase van het project bestaat uit een inventarisatie van het landelijke bezit aan regionale dagbladen. Er wordt gekeken welke dagbladen bij welke instelling aanwezig zijn, in hoeverre ze compleet bewaard zijn en in hoeverre ze al op microfilm zijn gezet of gedigitaliseerd. Om deze gegevens te achterhalen zal onder andere een enquête worden uitgezet bij de instellingen die regionale dagbladen beheren.

Het onderzoek wordt uitgevoerd door Gert-Jan van Velzen. Voor nadere informatie kunt u contact met hem opnemen: gert-jan.vanvelzen@kb.nl
T 070 3140593

Japonnen en korsetten on-line

Het modetijdschrift *De Gracieuse* uit het project Conservering Publiekstijdschriften is nu on line beschikbaar via de website van Het Geheugen van Nederland (www.geheugenvannederland.nl). Nadat het Haags Gemeentemuseum zijn set in bruikleen had afgeestaan voor de verfilming, heeft MicroFormat in Lisse de preservation microfilms vervaardigd. Daarna heeft MicroFormat volgens de richtlijnen van Het Geheugen gescand vanaf de microfilms. Het Gemeentemuseum heeft alle afgebeelde kledingstukken op de scans beschreven. De mode uit de laat negentiende en begin twintigste eeuw is hiermee op de voet te volgen en zelfs na te maken. De radeerbladen uit *De Gracieuse* met patronen van jassen, avondkleding, ondergoed, japonnen en korsetten zijn ook toegevoegd.

Personalia

Op 1 augustus is Gert-Jan van Velzen begonnen als onderzoeker. Barbara de Goederen neemt de taken als coördinator voor de microverfilming Literaire Collecties over van Andrea Langendoen, die met zwangerschapsverlof is.

Voor meer informatie over het programma:

Koninklijke Bibliotheek
Bureau Metamorfoze
Postbus 90407
2509 LK Den Haag
fax 070 3140427
www.metamorfoze.nl

MEDEWERKERS METAMORFOZE

Hans van Dormolen
Kwaliteitsmanager microverfilming
telefoon 070 3140129
e-mail hans.vandormolen@kb.nl

Barbara de Goederen
(Cultuurhistorische Collecties/
Internationaal Waardevolle Collecties)
telefoon 070 3140348
e-mail barbara.degoederen@kb.nl

Andrea Langendoen
(Literaire Collecties verfilming/
Behoud Nederlandse Boekproductie /
Communicatie en Publiciteit)
telefoon 070 3140151
e-mail andrea.langendoen@kb.nl

Henriëtte Reerink
(Literaire Collecties digitalisering /
Conservering Tijdschriften)
telefoon 070 3140319
e-mail henriette.reerink@kb.nl

Dennis Schouten, projectmanager
telefoon 070 3140373
e-mail dennis.schouten@kb.nl

Wim Smit, conserveringsconsulent
telefoon 070 3140562
e-mail wim.smit@kb.nl

Lammert Zwaagstra
(webredactie)
telefoon 070 3140616
e-mail lammert.zwaagstra@kb.nl

PERSONALIA AUTEURS

Flip Maarschalkerweerd is directeur van het Koninklijk Huisarchief

Henk Porck is conserveringsonderzoeker en gebiedsdeskundige papier bij de Koninklijke Bibliotheek

Jan Sanders is hoofd collecties van het Rijksarchief in Noord-Brabant

Ingeborg Verheul is stafmedewerker bij de Koninklijke Bibliotheek en coördinator Samenwerking Duurzaam Behoud.

Rubrecht Zaat is projectleider 'Oorlog & Revolutie' bij de Koninklijke Bibliotheek

Metamorfoze Nieuws

ISSN 1387-084X, verschijnt 3x per jaar